Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 33
IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR

O'ZBEKISTONDA NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLARNI IJTIMOIY HIMOYA QILISH VA MEHNAT BOZORIGA INTEGRATSIYALASH: INSTITUTSIONAL ISLOHOTLAR, MAVJUD TO'SIQLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Dilmurod YO'LDASHEV*
Farg'ona Davlat Universiteti doktoranti
✉ dilmurodfergana@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish tizimining institutsional rivojlanishi, mehnat bozoriga integratsiyalash jarayonidagi asosiy to'siqlar hamda mavjud siyosiy mexanizmlarning samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda ijtimoiy himoya sohasidagi davlat islohotlari, nogironligi bo'lgan yoshlarning bandligi bo'yicha ilmiy-amaliy tadqiqotlar va ijtimoiy siyosatga oid tahliliy materiallardan foydalanildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda ijtimoiy himoya tizimida xizmatlarni markazlashtirish, ehtiyojlarni individual baholash, raqamlashtirish va manzilli qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan institutsional o'zgarishlar amalga oshirilgan. Biroq ta'limdan bandlikka o'tish, ish beruvchilarning munosabati, kasbiy tayyorgarlikning mehnat bozori talablariga mosligi, infratuzilmaviy qulayliklar va ijtimoiy stereotiplar nogironligi bo'lgan shaxslarning iqtisodiy faolligini cheklashda davom etmoqda. Maqolada ijtimoiy himoya siyosatini kompensatsion modeldan inson salohiyatini rivojlantirishga asoslangan inklyuziv modelga o'tkazish zarurligi asoslanadi.

Kalit so'zlar

nogironligi bo'lgan shaxslar, ijtimoiy himoya, inklyuziv bandlik, mehnat bozori, ijtimoiy xizmatlar, ijtimoiy siyosat, yoshlar, institutsional islohotlar.

DOI: 10.5281/zenodo.21743558

Kirish

Nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy himoyasi zamonaviy ijtimoiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur soha faqat moddiy yordam yoki ijtimoiy nafaqalarni taqdim etish bilan cheklanmaydi. U ta'lim, sog'liqni saqlash, bandlik, kasbiy tayyorgarlik, transport, axborotdan foydalanish va jamiyat hayotida to'laqonli ishtirok etish imkoniyatlarini o'z ichiga oladi. Shu sababli nogironlik masalasiga faqat tibbiy holat sifatida emas, balki shaxsning funksional imkoniyatlari va tashqi ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro munosabat natijasi sifatida yondashish muhimdir. O'zbekistonda so'nggi yillarda ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish, xizmatlarni manzilli tashkil etish va aholining ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan institutsional islohotlar kuchaydi. Ijtimoiy himoya tizimining yangi boshqaruv mexanizmlari davlat xizmatlarining fragmentatsiyasini kamaytirish, ehtiyojlarni kompleks baholash va ijtimoiy xizmatlarni yagona tizim orqali muvofiqlashtirishga yo'naltirilgan. Bunday o'zgarishlar ijtimoiy yordamning faqat moliyaviy shakllarini emas, balki shaxsning mustaqil hayot kechirishi va jamiyatga integratsiyalashuvini qo'llab-quvvatlashni ham nazarda tutadi. Biroq ijtimoiy himoya tizimidagi institutsional o'zgarishlar nogironligi bo'lgan shaxslarning iqtisodiy va ijtimoiy faolligiga avtomatik ravishda olib kelmaydi. Ayniqsa, yoshlarning ta'limdan mehnat bozoriga o'tish bosqichida ko'plab tizimli va ijtimoiy to'siqlar saqlanib qolmoqda.

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya sohasidagi islohotlarning asosiy xususiyati xizmatlarni davlat boshqaruvi darajasida muvofiqlashtirish va aholining individual ehtiyojlariga moslashtirishdan iboratdir. Ijtimoiy himoya tizimining yangi modeli yordamni faqat muayyan ijtimoiy guruhga mansublik asosida emas, balki shaxs va oilaning real ehtiyojlarini baholash asosida tashkil etishga intiladi. Ijtimoiy himoya sohasidagi uch yillik islohotlar natijalari davlat xizmatlarini yagona institutsional tizim doirasida tashkil etish, ijtimoiy xizmatlarning hududiy qamrovini kengaytirish va aholiga yaqin xizmat ko‘rsatish mexanizmlarini rivojlantirishga qaratilganini ko‘rsatadi. Mazkur yondashuv ijtimoiy himoya tizimida “ariza beruvchi” modelidan “ijtimoiy ehtiyojlarni aniqlash va kuzatib borish” modeliga o‘tish uchun muhim shart-sharoit yaratadi [1]. Bunday transformatsiyaning ilmiy ahamiyati shundaki, ijtimoiy himoya shaxsga beriladigan bir martalik yordam sifatida emas, balki uning hayotiy imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiluvchi uzluksiz jarayon sifatida talqin qilinadi. Shu nuqtai nazardan, nogironligi bo‘lgan shaxslarning ehtiyojlarini baholashda tibbiy tashxis bilan bir qatorda ta’lim olish, kasbiy faoliyat, mustaqil harakatlanish, kommunikatsiya va ijtimoiy ishtirok imkoniyatlari ham hisobga olinishi lozim. Shu bilan birga, institutsional markazlashuvning samaradorligi hududiy darajadagi amaliy imkoniyatlarga bog‘liq. Hududlar o‘rtasidagi iqtisodiy va infratuzilmaviy tafovutlar ijtimoiy xizmatlar sifatiga ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli yagona siyosiy standartlarni mahalliy sharoitga moslashtirish, ijtimoiy xodimlarning kasbiy salohiyatini oshirish va xizmatlar sifatini muntazam monitoring qilish muhimdir.

Nogironligi bo‘lgan yoshlarning bandligi ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini baholashdagi asosiy mezonlardan biridir. Bandlik shaxsning daromad olish imkoniyatini oshirish bilan birga, uning ijtimoiy mustaqilligi, o‘zini qadrlashi va jamiyatdagi mavqeini mustahkamlaydi. Shu sababli bandlikni faqat iqtisodiy ko‘rsatkich sifatida emas, balki ijtimoiy integratsiyaning muhim omili sifatida baholash lozim. 2025-yilda e’lon qilingan tadqiqotda O‘zbekistonda nogironligi bo‘lgan yoshlar orasida bandlik darajasi davlat tomonidan amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarga qaramay, pastligicha qolayotgani qayd etilgan. Tadqiqot nogironligi bo‘lgan yoshlarning mehnat bozoriga kirishida uchraydigan asosiy to‘siqlarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan [2]. Mehnat bozoridagi to‘siqlarni bir necha guruhga ajratish mumkin. Birinchidan, ta’lim va kasbiy tayyorgarlik bilan bog‘liq muammolar mavjud. Ko‘plab yoshlar mehnat bozori talab qilayotgan zamonaviy kasblar, raqamli ko‘nikmalar va amaliy tajribaga ega emas. Inklyuziv ta’lim imkoniyatlarining hududlar bo‘yicha bir xil rivojlanmaganligi mazkur tafovutni kuchaytirishi mumkin. Ikkinchidan, ish beruvchilarning nogironligi bo‘lgan shaxslarning kasbiy imkoniyatlari haqidagi tasavvurlari muhim to‘siq hisoblanadi. Ayrim holatlarda ish beruvchilar nogironlikni mehnat unumdorligining pasayishi yoki qo‘shimcha xarajatlar bilan bog‘laydi. Bunday qarashlar ko‘pincha individual kasbiy salohiyatni baholashga emas, balki umumlashtirilgan stereotiplarga asoslanadi. Uchinchidan, jismoniy va raqamli infratuzilmaning yetarli darajada moslashtirilmagani mehnat bozoriga kirishni qiyinlashtiradi. Ish joylari, transport, axborot tizimlari va elektron xizmatlarning universal dizayn tamoyillari asosida tashkil etilishi nogironligi bo‘lgan shaxslarning bandligini oshirishga xizmat qiladi. To‘rtinchidan, ta’lim muassasalari, bandlik xizmatlari va ish beruvchilar o‘rtasidagi hamkorlik yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Natijada yoshlar ta’limni tugatgandan so‘ng mustaqil ravishda ish qidirishga majbur bo‘ladi. Bu esa kasbiy yo‘naltirish, amaliyot va ishga joylashish xizmatlarini yagona “ta’lim–kasb–bandlik” zanjiriga birlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Ijtimoiy himoya siyosatining asosiy muammolaridan biri yordamning kompensatsion shakllari bilan rivojlantiruvchi mexanizmlar o‘rtasidagi muvozanatdir. Nafaqa va moddiy yordam shaxsning minimal ijtimoiy xavfsizligini ta’minlaydi. Biroq uzoq muddatli ijtimoiy integratsiya uchun ta’lim, kasbiy tayyorgarlik, bandlik va mustaqil hayot ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan xizmatlar zarur. Shuningdek, ijtimoiy xizmatlar samaradorligini baholashda faqat xizmat oluvchilar soni yoki ajratilgan mablag‘lar hajmiga tayanish yetarli emas. Natijadorlikni baholash uchun quyidagi ko‘rsatkichlar muhim: ishga joylashgan shaxslar ulushi, barqaror bandlik davomiyligi, kasbiy daromadning o‘sishi, ta’limga qamrov, mustaqil hayot darajasi va xizmat oluvchilarning qoniqish ko‘rsatkichlari. Ijtimoiy siyosatga oid tadqiqotlar nogironligi bo‘lgan shaxslarning ehtiyojlari bir xil emasligini ko‘rsatadi [3]. Yosh, yashash hududi, ta’lim darajasi, nogironlik turi va oilaning iqtisodiy holati ijtimoiy imkoniyatlarga turlicha ta’sir qiladi. Shu sababli universal dasturlar bilan bir qatorda individual reabilitatsiya va ijtimoiy integratsiya rejalarini ishlab chiqish zarur.

Xulosa va tavsiyalar

O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining institutsional rivojlanishi nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Xizmatlarni muvofiqlashtirish, ehtiyojlarni individual baholash va ijtimoiy xizmatlarni hududiy darajada kengaytirish ijobiy o‘zgarishlar hisoblanadi. Biroq nogironligi bo‘lgan yoshlarning mehnat bozoriga integratsiyasi hanuzgacha murakkab muammo bo‘lib qolmoqda. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, bandlikdagi past ko‘rsatkichlar faqat shaxsning sog‘lig‘i yoki funksional cheklovlari bilan izohlanmaydi. Ular ta’lim imkoniyatlari, kasbiy tayyorgarlik, ish beruvchilarning munosabati, infratuzilmaning mosligi va mehnat bozoridagi institutsional mexanizmlar bilan chambarchas bog‘liq. Shu bois ijtimoiy himoya siyosatini faqat moddiy yordamga asoslangan modeldan inson salohiyatini rivojlantirish, mustaqil hayot va iqtisodiy faollikni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan inklyuziv modelga o‘tkazish zarur.

1. Nogironligi bo‘lgan yoshlar uchun ta’limdan bandlikka o‘tishni qo‘llab-quvvatlovchi yagona “ta’lim–kasb–ish” tizimini joriy etish lozim.
2. Kasbiy ta’lim dasturlarini hududiy mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish va raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish zarur.
3. Ish beruvchilar uchun iqtisodiy rag‘batlar bilan bir qatorda inklyuziv ish joylarini tashkil etish bo‘yicha metodik yordam va maslahat xizmatlarini kengaytirish kerak.
4. Ijtimoiy himoya xizmatlari samaradorligini baholashda xizmatlar soni emas, balki bandlik, daromad, mustaqillik va ijtimoiy ishtirok kabi natijaviy ko‘rsatkichlardan foydalanish maqsadga muvofiq.
5. Nogironligi bo‘lgan shaxslarning ehtiyojlarini baholashda tibbiy mezonlar bilan bir qatorda ta’lim, bandlik, kommunikatsiya va ijtimoiy ishtirok imkoniyatlarini ham hisobga olish lozim.
6. Hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy xizmatlar sifati tafovutini kamaytirish uchun mahalliy darajadagi ijtimoiy xodimlarning kasbiy salohiyatini oshirish va xizmatlar monitoringini kuchaytirish zarur.

Foydalanilgan manbalar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi. Ijtimoiy himoya sohasidagi uch yillik islohotlar natijalari. (IHMA)
2. United Nations Development Programme. Nogironligi bo‘lgan yoshlar mehnat bozorida duch keladigan to‘siqlar. 2025. (UNDP)
3. Social Policy Lab Uzbekistan. Ijtimoiy siyosat va ijtimoiy himoya sohasiga oid tadqiqot materiallari. Berilgan havolalar: 48, 51, 55 va 56-sonli tadqiqotlar.
4. O‘zbekiston Respublikasida nogironligi bo‘lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilish va inklyuziv rivojlanishga oid normativ-huquqiy hamda tahliliy materiallar.